Jens Peter Laut Din Bilimleri, İndoloji ve Türkoloji eğitiminin ardından 1985'te Giessen Üniversitesi'nde doktora derecesini aldı. Doçentlik unvanını Türkoloji alanında 1993 yılında Göttingen'de aldı. 2008'den beri Göttingen Georg-August Üniversitesi'nde Türkoloji kürsüsünde profesördür. Yayınları arasında *Der frühe türkische Buddhismus und seine literarischen Denkmäler* (1986); *Materialien zu Evliya Çelebi* (1989); *Das Türkische als Ursprache*? (2000) bulunmaktadır. Unionsverlag'dan çıkan 20 ciltlik *Türkische Bibliothek* dizisinin editörlüğünü 2003-2010 yılları arasında Erika Glassen ile birlikte yapmıştır.

Max Weber Stiftung
Orie

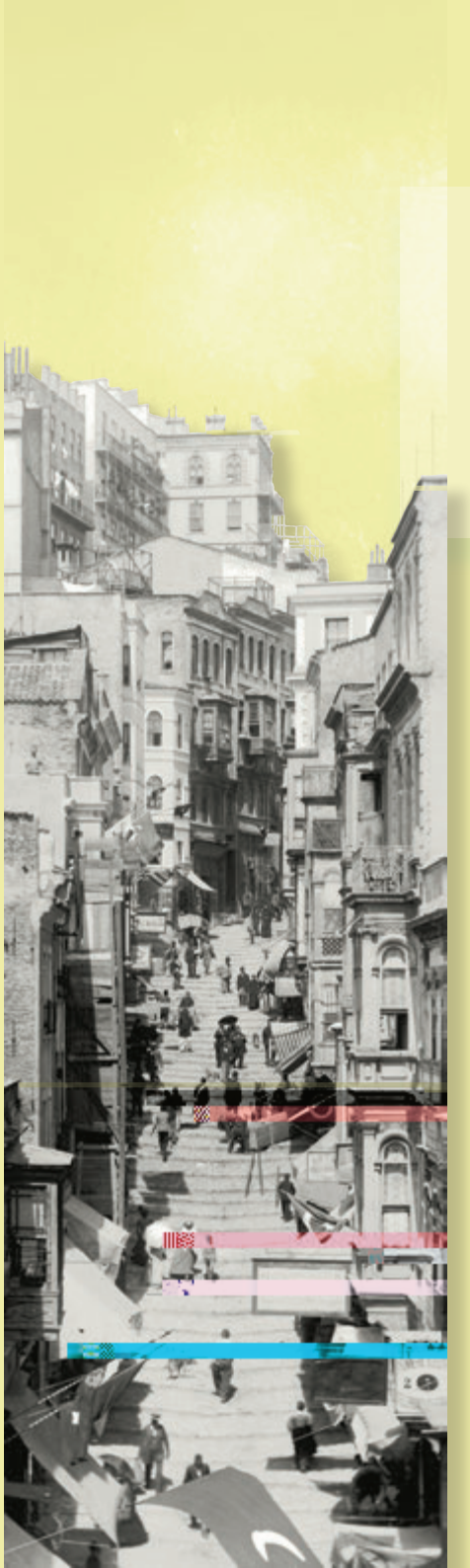

Jens Peter Laut

Türkoloji nedir?

Sözde "orkide bölüm"e ilişkin düşünceler

Pera-Blätter
24

Pera-Blätter 24

Jens Peter Laut

Türkoloji nedir?

Sözde “orkide bölüm”e ilişkin düşünceler

Çevirmen: Dr. Cuma Kazancı

ORIENT-INSTITUT
ISTANBUL

Dieser Essay ist unter folgender Adresse online verfügbar
Bu eserin Türkçe versiyonuna internetten ulaşabilirsiniz

http://www.oiist.org/?q=de/node/33

©2013
Erscheinungsort: Bonn
Herausgeber: Max Weber Stiftung, Deutsche Geisteswissenschaftliche Institute im Ausland, Bonn
Redaktion: Orient-Institut Istanbul (Gülayşe Öcal Schiwek)
ISSN (Print): 6816-2192
ISSN (online): 5291-2192
Cover Design: Dorothea Nold
Cover Foto: DAI Istanbul

Jens Peter Laut

Türkoloji nedir?

Sözde "orkide bölüm"e ilişkin düşünceler[1]

Türkolojiyle komünizm arasında, ister istemez bir takım bağlantılar vardır, sadece eski Sovyetler Birliği'ni veya halen mevcut Çin Halk Cumhuriyeti'ni, yani Türkçe konuşan nüfus oranı azımsanamayacak bir ölçüde olan ve kısmen çok değerli Türkoloji araştırmalarının yapıldığı bu devletleri anımsayalım. Ancak benim şimdi burada ve sonra aşağıda değineceğim 1848 tarihli "*Komünist Manifesto"*dan – kendi dönüştürdüğüm şekliyle – alıntı yapmak istememin, aslında stilistik nedenleri bulunmaktadır:

"Avrupa'da bir hayalet dolaşıyor", diye başlar Karl Marx ve Friedrich Engels bundan 165 yıl önce Manifestolarına – evet "hayalet" – bugün ise, adları ister büyük ister küçük alanlar olarak geçsin, üniversite disiplinlerine bizzat üniversitenin kurum olarak kendisi tarafından veya dışarıdan dayatılan şu sözde yeni yön belirleme girişiminin tartışıldığı günümüzde benzer bir durumla karşı karşıyayız. Bu yeni durum özellikle, artık sıkça "kültür bilimleri" diye de anılan sosyal bilimleri ilgilendirmektedir, – ama yine Marx ve Engels'in sözleriyle – "bu hayalete karşı kutsal bir cadı avı başlatma" çağrısında bulunup aşağıda lisans ve lisansüstü programlarına veya sözüm ona

---

[1] Orient-Institut Istanbul'da 17 Ocak 2013 tarihinde sunduğum bildirinin gözden geçirilmiş şeklidir. Buradaki düşüncelerimin temelini Göttingen Georg-August Üniversitesi'nde 25 Nisan 2012 tarihinde aynı başlık altında verdiğim, göreve başlama konferansım oluşturmaktadır. Her durumda belirtilmiş olmasa da bazı düşüncelerim ister istemez "Türkçe nedir?" ("Was ist türkisch?", Laut 2012) adlı makalemdeki görüşlerimle örtüşmektedir.

modülleştirmeye ilişkin düşüncelerimi sunacakmışım gibi bir endişeye kapılmayınız[2]: Benim amacım, "Türkoloji" bölümüne, yani oryantalist disiplinler arasında en genç alanlardan birine ilişkin düşüncelerimi serbest bir biçimde dile getirmektir, bu arada "genç" derken burada bir 100 yıldan bahsediyoruz.

Düşüncelerim, tamamen subjektif olup bunların, nasıl oluşmuş olurlarsa olsunlar, tek temsilcisinin ben olduğum iddiasında değilim. Bu düşünceler, biliyorum ki itirazlara yol açacak; fakat umarım, olumlu yankı da bulacaktır: Her hâlükârda verimli bir tartışmaya neden olmasını amaçlamaktayım!

Bunlar, Türkoloji alanına – tamamı olmamakla birlikte! – çoğunlukla filolojik ve din bilimleri çerçevesinde bir bakış açısının bana sağladığı uzmanlık temelinde ortaya çıkmış düşüncelerdir. Bunların önemli bir kısmı, meslektaşlarımızla olduğu gibi Türkoloji ve diğer oryantalistik ve komşu bölümlerin öğrencileriyle yaptığımız sohbetlere dayanmaktadır.

Bu sohbetler bana oralarda da, ister İslam Bilimleri, İ
Kültürü, Arap Dili ve Kültürü, Sinoloji ve ister Hindoloji olsun kendi alanları için yaratıcı bir tanımlama arayışı içinde olduklarını gösterdi. Kanımca yine de bizim bölümlerimizin birkaçını sarmış ve bunları kısmen felç etmiş bir "mutsuzluk hâlinden" söz etmemeli.[3]

"Küçük bölümler"de bana şüpheli görünenler arasında, *modernizmi* araştırma alanlarından ve öğretim programlarından adeta dışarı atanların ve tarihî belgelere itibar etmeyerek araştırma konularını, yer yer *post-colonial studies* adı altında, ancak 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren başlatanların temsilcileri bulunmaktadır.

---

2 Ama yine de sosyolog Wolf Lepenies'in sosyal bilimler yılı açılış seminerleri vesilesiyle 25.01.2007 tarihinde yaptığı konuşmadan bir alıntı sunmak isterim: "Alman üniversite sistemine lisans ve lisansüstü öğrenim türlerini zorla sokan bildiğimiz Bologna sürecinin, bir dizi küçük bölüm için bir ölüm fermanı olmasından korkmak gerekmektedir."

3 bk. örneğin Abbas Poya, Maurus Reinkowski (der.), *Das Unbehagen in der Islamwissenschaft. Ein klassisches Fach im Scheinwerferlicht der Politik und der Medien*. (Bielefeld 2008).

varlığını ve baskısını uzaktan seyretmek mi ve mesela Uygurca'da baskı, dışla(n)ma, isyan, kimlik vb. kavramların söz dağarcığında ne zamandan itibaren daha fazla kullanıldığının filolojik analizinin yapılması mıdır?

Makalenin yazarı ile Dr. Jens Wilkens Ürümçi'de "Uygur mahallesi"nde, Mart 2012 (Foto: Dr. Ablet Semet)

Güncel ve iyi bir "Türkolojiye giriş" yazısı olsaydı belki bu satırları yazmaya hiç gereksinim duymazdım veya tamamen başka bir biçimde yazardım. *Wissenschaftliche Buchgesellschaft* (Bilimsel Kitap Kurumu) için böyle bir giriş yazma niyetinde olan Göttingenli Türkolog Gerhard Doerfer (1920-2003) ve Mainzli Türkolog Lars Johanson (*1936) bu planlarını hiç gerçekleştiremediler ve ben bunu giderek daha da anlayışla karşılıyorum. Zaten tek bir kişinin (buraya tekrar döneceğiz), böylesine kapsamlı bir konuyu layıkıyla ele alması mümkün değil. Yakın bir tarihte, yani 1953 yılında Mainzli Türkolog Johannes Benzing (1913-2001) bunu denedi. İleri sürdüğü fikirler daha çok, İslamsız ve dil bilimi merkezli bir Orta Asya bilimlerini[5] savunma niteliğindedir, yine Altay ve Moğol dilleri uzmanı Alman kökenli Rus

[5] Benzing 1953; bk. kitap eleştirisi Duda 1955.

Nicholas Poppe'nin (1897-1991)[6] kendi prensibi içinde çok değerli, 1965'te yayımlanmış

aynı şey geçerlidir.[11] Burada da Türk halklarının dil[12] ve edebiyatı[13] ön planda bulunmaktadır ve bu konuların çok önemli olması bir yana, Türkçe konuşan etnik grupların dil ve edebiyatları dışında, dinleri, sanatları, mimarileri ve yaşam alanlarını kapsayan bir kültür atlası da henüz yoktur veya sadece başlangıç hâlinde mevcuttur. "Moğollar" [14] için bu bir problem teşkil ediyor gibi görünmüyor, fakat "Türkler" (Osmanlılar haricinde) normalde Çinlilerin, Avrasya'nın ve özellikle de İslam dünyasının kültür atlaslarında ve el kitaplarında kaybolup gitmektedirler.[15] Bu satırların yazarının bir rüyası – dijital olarak da

---

11 Spuler 1963 (ilaveli baskı 1982) .

12 Türkoloji için çok yararlı ve oldukça yeni iki başvuru kaynağı neredeyse sadece dilbilimsel sorunlarla ilgilidir: Hazai 1990 ve Johanson/Csató 1998. Diğer taraftan Johanson 2001 (*Discoveries* ve *Vom Alttürkischen*) ilginç; ama Türk dillerinin dünyası hakkında sadece kısa bakışlar sunmaktadır. Türkler, kültür ve dil taşıyıcısı olarak Doerfer 1966 tarafından onurlandırılmaktadır. Rachewitz/Rybatzki'nin 2010'da yayımlanan Altaistik hakkındaki daha yeni ve çok başarılı eseri büyük ölçüde filolojik sorunlara eğilmektedir.

13 (Genel) Türk edebiyatına ilişkin genel bir bakış sunan son çalışmaların, alanın uzmanlarından değil de okumuş bir gazeteci olan (*Frankfurter Allgemeine* gazetesi çalışanı) Dr. Wolfgang Günter Lerch tarafından ortaya konulmuş olması tipik bir göstergedir (örneğin: *Zwischen Steppe und Garten. Türkische Literatur aus tausend Jahren*. [München 2008]). Demek ki artık alan içerisinde Türk dilleri ve edebiyatına genel bir bakış çalışması yapmak mümkün görünmüyor. Alessio Bombaci'nin (1956, 1964, 1968) [yazdığı gibi genel tarih yazılabilen] zamanlar artık anlaşılır nedenlerden geride kaldı.

14 krş. örneğin - metin ve resimleriyle - fevkalade sergi kataloğu Heissig/Müller 1989.

15 Burada Çağatay/Kuban 2006 ve Roxburgh 2005 derlemeleri ilginç istisnalardır; ancak bu iki eserde de, pek içerik bağlantısı bulunmayan makalelerin ve resimlerin bir toplamı söz konusu. Roxburgh 2005 ayrıca Türk dünyasında üretilmiş en önemli eserlerin Siyah Kalem'inkiler olduğu izlenimini bırakıyor. Güzel vd. 2002 tarafından hazırlanan devasa ansiklopedi iyi katkılar sunmakla birlikte, pek sistematik bir yapıya sahip izlenimi vermiyor ve ayrıca her sayfada yer alan *bozkurt* dâhil olmak üzere ideolojiden arınmış bir çizgiye sahip değil. Bregel 2003 Orta Asya'yla sınırlı olmasına rağmen, iyi bir tarihî atlas ortaya koymuş durumda. Sellier 2001 ve Sellier/Sellier 2002 atlasları ise daha çok popüler-bilimsel bir çalışma olmakla birlikte tasarımı görsel bakımdan çok etkileyici.

yararlanılabilecek– *Fundamenta Hindoloji'ye giriş*[16] veya *Moğollar*'da[17] olduğu gibi, metinlerin bilimsel düzeyiyle piyasada bulunan kültür atlaslarının (Moğolistan, Çin, Hindistan, İran, İslam vs.) resim kalitesini birlikte sunan kapsamlı ve yapısal bütünlüğe[18] sahip bir Türk dünyası dil ve kültür atlasıdır.[19]

Ancak rüyaları bir tarafa bırakıp gerçeğe dönecek olursak: *Coğrafi boyutları* bile tek başına büyük bir monografi olabilecek bir alanın birkaç sayfayla tanımını yapmak benim (veya bir başkası) için öyle pek mümkün bir şey değildir.[20] Hareket alanımız, Sibirya'nın kuzeyinden başlayıp Orta ve Ön Asya üzerinden Batı Avrupa'ya kadar uzanan bir coğrafyadır: Türk halkları tek bir ortak devlette veya birbirine bağlı bir toprak bütünlüğü içerisinde yaşamamaktadırlar. Yerleşim bölgeleri birbirinden kısmen çok uzakta bulunmakta ve eski Sovyetler Birliği'ne bağlı cumhuriyetlerin kendi nüfusları az olup, bunlar içlerinde büyük bir Rus nüfus oranı da barındırmaktadırlar. Aynı şey, yukarıda belirttiğim gibi Uygur-Türk nüfus oranına karşı Çinlilerin giderek daha baskın hâle geldiği eski Doğu Türkistan, bugünkü Çin Sincan Uygur Özerk Bölgesi için de geçerlidir. Avrupa'daki Türk varlığı da bu geleneksel yerleşim bölgelerine dâhil olarak yepyeni bir bakış açısı gerektirmektedir: Örneğin "Almanya Türkleri" diye bir tipoloji var mıdır veya standart Türkçenin bir başka türü olacağa benzeyen veya olmuş olduğu için "Almanya Türkçesi" olarak adlandırılabilecek farklı özelliklere sahip yeni bir dil mi ortaya

---

16 Bechert/von Simson 1993.

17 Weiers 1986.

18 Şimdiye kadar olan denemelerin çoğu (bk. dipnot 15), iyi katkılar sunmakla birlikte her şeyden önce yapısal eksikliklerle ön planda bulunuyor. Neden *Turcia* için de, *Fundamenta 1'*de olduğu gibi, aynı adı taşıyan paragrafların altında aynı olguların (örneğin diller arası ilişkiler, tarım, müzik veya defin gelenekleri vs.) gösterildiği bir kültür atlası denemesine cesaret edilmesin?

19 Böyle bir projenin gerçekleştirilmesine ilişkin olarak, alanımızın içtenlikle benimsemesi gereken şu söylemle "Komünist Manifesto"ya, tabii ki yine bir uyarlama şeklinde – tekrar dönmek istiyorum: "Bütün ülkelerin ve alanların Türkologları, birleşin!"

20 Aşağıdaki ifadeler için krş. Johanson 1988, 51 ve Laut 2012, 276.

çıkıyor? Her hâlükârda Türk dünyasını, *Turcia*'yı tanımlayabilecek kesin coğrafi sınırlar bulunmamaktadır ve bu durum Türkolojiyi, Japonoloji, Kore Dili ve Edebiyatı, Çad Dilleri ve Araştırmaları veya Ejiptoloji (Eski Mısır araştırmaları) alanlarından ayrı kılmaktadır.

Sizi kuvvetle temin edebilirim ki her Türkolog, Türk dünyasıyla ilgili bilimsel çalışma yapan herkes, günün birinde – ve birçoğu yakın bir gelecekte – çalışma hayatının seyrinde umutsuzluğa kapılarak kendini bu işin üstesinden gelemeyecek bir durumda hissedecektir: Çünkü hiç kimse Yakutça ninnilerin söz dizimini, Osmanlıca fermanların yapısını, Kemalist ideolojiyi, Türkiye Türkçesindeki yeni türetmelerin türlerini, yine Eski Türkçe Budist ve Maniheist metinlerin İran veya Hint dilleriyle ilgili geri planını, teknik olarak eşit oranda bilimsel yetkinlikle inceleyebilecek durumda değildir. Türkoloji içerisinde yukarıda saydığımız az sayıda dal, şunu açıkça göstermektedir: "Oryantalistik kapsamında Türkoloji, başka hiçbir bölüm için söz konusu olmayacak kadar disiplinlerarası ve çok disiplinli çalışmalar için uygun konumda olmakla birlikte her zaman bizzat kendisinin ve komşu disiplinlerin çok yönlülüğü arasında yıpranıp gitme tehlikesiyle karşı karşıyadır."[21] 1962 yılında Münihli Osmanlı araştırmaları alanında uzmanlaşan Türkolog Hans Joachim Kissling'in (1912-1985) bu bağlamda söylediği şu sözleri anımsatmak isterim: "Oryantalistik'te, *Turcia* gibi, devasa, kaçınılmaz olarak diğer disiplinlerle de iç içe girmiş[22], kendine özgü bütüncül bir öğrenim seyri gerektiren ve âlimlik sıfatını doldurabilen başka çok az alan bulunabilir."[23]

Şu bir gerçektir ki *Turcia*, Türk dünyası, kaynaklara dayanarak bildiğimiz tarihî seyrinde (MS 6. yüzyılın ortalarından itibaren) ne coğrafi ne de dinî-kültürel bir merkeze sahip olmuştur ve olmaktadır.

---

21 Laut 2012, 282-283.

22 Bu iç içe geçmenin nerelere kadar uzanabileceğini, geçenlerde "*Afrika Araştırmaları*'nın Türk Dil Devrimindeki Rolü" konulu bir konuşma hazırlarken tekrar farkına vardım.

23 Kissling 1962, 221.

Eski zamanların Türk dinleri ve kültürlerine[24] örnek teşkil eden öncelikle *Hint*, *İran ve Çin* kaynaklarından hareket etmek gerekirse birçok Türk halkının İslamlaştırılma sürecinde tabii ki *Arap* ve *Fars* örnekleri (modelleri) ilave olmuştur.

Bunu en iyi şekilde, 15. yüzyıldan kalma Doğu Türkçesine ait İslami bir el yazmasıyla görselleştirilebiliriz.[25] Konusu Hz. Muhammed'in miracı olan Eski Uygur yazısı ile kaleme alınmış bu metin Farsçadan yapılmış bir çeviridir. Ardından bir Arapça ve – sonradan ilave edilmiş – bir de Osmanlıca özet gelmektedir ve ayrıca resimleme tarzı Çin-İran geleneğinin bir karışımı olarak göze çarpmaktadır.[26]

---

24 Bu nüfuz, örneğin Orta İranca-Eski Türkçe dil ilişkilerinde görüldüğü gibi Türkçenin yüksek bir edebiyat dili olarak gelişimine kadar uzanmaktadır.

25 Tıpkı basımı krş.: Marie-Rose Séguy (ed.), *Muhammeds wunderbare Reise durch Himmel und Hölle*. (München 1977); Edisyon: Max Scherberger, *Das Mi^{c}rāğnāme. Die Himmel- und Höllenfahrt des Propheten Muḥammad in der osttürkischen Überlieferung*. (Würzburg 2003); Christiane Gruber, "Die timuridische Handschrift Himmelfahrt des Propheten Muḥammad (Mi^{c}rāj-Nāmeh)" *Taswir. Islamische Bildwelten und Moderne*. (Berlin 2009), 197-202; Christiane Gruber &Frederick Colby (der.), *The Prophet's Ascension. Cross Cultural Encounters with the Islamic Mi^{c}rāj Tales*. (Bloomington/Indianapolis 2010).

26 krş. Laut 2012, 277-278.

Hz. Muhammed'in miracı. Kaynak: Manuscrit Suppl. Turc 190,
© Bibliothèque Nationale Paris

Annemarie von Gabain'in[29] öğretmeni Willi Bang'dır (1869-1934)[30]. Bizim disiplinimizin bu genç yaşı tabii ki, aynı zamanda Türkoloji biliminin esaslarının araştırılmasının da eskiden olduğu gibi hâlâ büyük bir önem arz ettiği anlamına gelmektedir. Güvenilir bilimsel hükümlere ulaşabilmek için, önceden olduğu gibi şimdi de, binlerce el yazması ve farklı kökenlere sahip başka dokümanlar ele alınıp incelenmek zorundadır. Türkoloji bu "egzotik bilim dalı", her şeyden önce elle tutulur ve sağlam metotlara dayalı bir filolojidir. Bu noktada, örneğin edisyon kritik ve sözlükler oluşturmak gibi devasa görevlerin verimli bir şekilde üstesinden gelebilmek için artık doğal olarak yeni teknolojik gelişmelerden de (veri bankaları vs.) yararlanma zorunluluğu vardır!

Bu noktada kısaca, çok eleştirilen ve hakkında pek çok yanlış anlaşılmalar bulunan "fil dişi kule" olgusuna da değinmek istiyorum. Henüz geçenlerde *Frankfurter Allgemeine*[31] gazetesinin yüksekokul ekinde (*Hochschulanzeiger*) Duisburg-Essen Üniversitesi'nin şu manşetle bir ilanı yer alıyordu: "Bizde fil dişi bulamazsınız. Ama onun yerine geleceğinizi bulabilirsiniz". Ve ilan metni şöyle devam ediyordu:

> Fil dişi kule sözünü duyduğunuzda neyi düşünüyorsunuz? Doğrusunu isterseniz bizim aklımıza Rapunzel veya periler geliyor. […] Sizlere iyi bir haberimiz var: Bizde bunlar yok. Ama buna karşılık hayatın gerçeklerini bilen hocalar, öğrenciler ve araştırmacılar var […].

---

29 A. v. Gabain için ayrıntılı olarak krş. Peter Zieme, "Annemarie von Gabain und die Turfan-Turkologie. Gedanken zu ihrem hundertsten Geburtstag" Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften (der.), *Berichte und Abhandlungen* 9 (2002), 203-223.

30 W. Bang için krş. Michael Knüppel & Aloïs van Tongerloo (der.), *Die orientalistische Gelehrtenrepublik am Vorabend des Ersten Weltkrieges. Der Briefwechsel zwischen Willi Bang(-Kaup) und Friedrich Carl Andreas aus den Jahren 1889 bis 1914*. Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen. Neue Folge 20. (Berlin/Boston 2012), özellikle 4-10.

31 Nr. 118 (April 2012), 23.

Duisburg-Essen Üniversitesi'de *fîl dişi kule* imgesinin Tevrat'taki Süleyman'ın Ezgiler Ezgisi'nden (Ezgiler Ezgisi, 7,4: "Sevgilinin boynuna benzetme"den) geldiğinin muhtemelen bilinmiyor olması bir yana, açıkça masalımsı bir alana dâhil edilen oryantalist ve Türkologlardan biri olarak buraya şu notu düşmek isterim: "Öldü diye anılanlar daha uzun yaşarlar". Temel bilimsel çalışmaların, en azından beşeri bilimlerin büyük bir kısmında sadece adı geçen fil dişi kulede gerçekleşebiliyor olması, bana göre tartışma konusu değildir. Hem bu zaten bu işin yaratıcı bir sükûnet içerisinde yapılıyor olmasından başka bir anlam taşımaz. Bugün yapılması gereken şey, bu işin önemini, üniversite yönetimine ve kadrolarına *ve* daha geniş bir kamuoyuna ve şartlar elverdiğince siyaset kurumlarına da anlatabilmektir. Kısaca, önce *bilim*, sonra *işe yararlık* düşüncesiyle hareket edilmelidir. Ancak bir kitabın *Arap El Yazmalarına Dalmış*[32] adıyla yayımlanarak büyük bir okuyucu kitlesine ulaşabildiği zamanlar artık gerçekten mazide kaldığı gerçeği de yadsınamaz.

Bence neredeyse tamamen negatife kaymış bu fil dişi kule imgelemi, sadece "ya hep ya hiç yaklaşımıyla" ele alınan bir ilmî sorunsalın nasıl verimsiz olabileceğine ilişkin iyi bir örnektir. Ciddi bir bilimsel çalışma yapabilmemiz *ve* kamuoyu karşısında etkin olabilmemiz için ihtiyacımız olan şey, *hem* fil dişi kule *hem de* bu kuleye girip çıkacağımız bir kapının olmasıdır. Yine yukarıda belirttiğim gibi durum şudur: Biz egzotik bir bölüm değiliz, orkide de değiliz ve şayet bu resim kullanılacaksa lütfen sadece güzellik – ve ayrıca maliyeti yüksek olmayan – anlamında kullanılmalı! – bir üniversiteyi süsleyebilecek çiçekler niteliğinde. Göttingen Türkolojisindeki araştırma ve derslerin az sayılamayacak bir kısmında, son derece aktüel konular hakkında mesela modern Türk edebiyatıyla ve onun dünya literatüründeki konumuyla ilgili ("Türkische Bibliothek" [Türk Kitaplığı]) çalışmalar yapılmaktadır.

---

32 Ignatij J. Kratschkowski, *Über arabische Handschriften gebeugt. Erinnerungen an Bücher und Menschen*. (Leipzig 1949).

Bugün kim kendini Türkolog olarak tanımlıyorsa, sadece diller söz konusu olduğunda dahi olağanüstü bir insan olması gerektiğinin bilincinde olmalıdır: Bu insanın, alışılagelmiş Batı dillerinin yanı sıra – bunlara en azından Yunanca, Hırvatça, Macarca, Rumence ve Bulgarca da ilave edilebilir – iyi derece Çince, Japonca, Sanskrit, Orta Hintçe, Toharca, Tibetçe, Moğolca, Orta İranca, Rusça, Lehçe, Arapça ve Farsça bilgisinin olması gerekir, yaşayan ve ölü yaklaşık 40 adet Türk diline de vakıf olmak dışında tabii ki. Ayrıca Türk dillerinin konuşulduğu bölgenin çok sayıdaki ağızlarından burada hiç söz etmek istemiyorum. Ve bu dillerin bilinmesine ek olarak tabii ki yaklaşık iki düzine farklı yazı sistemine hâkim olmak da gerekli.[33] Tek bir kişinin böyle bir işin üstesinden gelemeyeceği yönündeki bu kısa açıklama bile sanırım aslında bizim alanı kapsayıcı nitelikte bir "Türkoloji" yapamayacağımızı açıkça ortaya koymaktadır.[34] Peki, hâlâ "Türkoloji" olarak tanımlanabilecek bir bilim dalı var mıdır, yoksa Türkoloji artık bir dal değil de sadece Türk dünyasıyla ilgili bilimsel çalışmaları sağlayan "bir tür çerçeve yapı" mıdır?[35] Artık uzun süredir bu disiplinin, sadece ayrı ayrı dalların bir kümesinden oluştuğu bir aşamada bulunmuyor muyuz? Bu dallar – artık bunların birkaçı mevcut zaten – şunlar olabilir: Eski Türkçe Yazıtlar araştırmaları, Uygur dili ve kültürü, Osmanlı araştırmaları, Türkiye araştırmaları, Özbek dili ve kültürü, Yakut dili ve kültürü, Sibiristik, Orta Asya araştırmaları/Moğol dili ve kültürü, karşılaştırmalı Türk dilleri dil

---

33 Krş. Róna-Tas 1991 ve Tekin 1997.

34 Üniversitelerin bir yandan (örneğin "X-öğretimi") adı altında yüksek derecede uzmanlık isteyen kadrolar açmaları ve öte yandan, hele oryantalistik disiplinlerinde, sürekli "alanın bütün kapsamıyla" temsil edilmesinin isteniyor olması tuhaf bir çelişki ortaya koymaktadır.

35 Buradaki sözcük seçimini, H.-Th. Tillschneider'in İslam bilimlerine ve onun teolojik "İslam Araştırmaları" ile olan ilişkileri üzerine yazdığı eleştirel bir makaleye dayandırıyorum (*Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 01.02.2013, 7).

bilimi, çağdaş Türk edebiyatı araştırmaları, Türk-İslam tarihi, Sovyetler ve Sovyetler sonrası Türk cumhuriyetleri vs. vs.[36]

Böyle hiç zorlanmadan birkaç düzine ayrı disiplin saymak mümkün olacaktır. Fakat dürüst olalım: Böyle bir düşünce gerçekçi değil, çünkü hiçbir Alman üniversitesi örneğin "Yakut dili ve kültürü" diye bir bölüm açarak Sibirya'nın kuzeydoğusunda 400.000 konuşanı bulunan bir Türk halkını araştırma lüksüne sahip değildir.[37] Nicelik sorununa – Türkoloji bilimi için günümüzde toplam 130 milyon Türkçe konuşan insan söz konusudur – birazdan değineceğim.

Şimdi haklı olarak soracaksınız: "Türkoloji" bilimi şimdiye kadar kendi kimliğiyle ilgili böylesine açık sorunlara ilişkin hiç mi düşünce üretmedi? Yanıtım şudur: Eminim ki, konuyla ilgili herkes bu problemlerin farkında, ama maalesef bu konuyla ilgili yayımlanmış az malzeme var: Öyle anlaşılıyor ki, bu bilimin çoğu temsilcileri, esasları gerçekten net olarak belirlenmemiş bir disiplin içerisinde çalışmaya razı gelmişler. Fakat ben kendimi, meslektaşlarımı böyle bir şeyle itham etmekten çok uzak görüyorum. Doğrusu 50'li yıllardan başlayarak 80'li yıllara kadar, yayımlanmasını sevinçle karşıladığımız birkaç enteresan ilkesel tartışma vardı. Bu tartışmalar, geçerliliğini büyük ölçüde günümüze kadar korudu ve ben burada bunların birkaçından söz etmek istiyorum. Öncelikle, — bir tür "Genel Türkoloji" temsilcisinin, yukarıda adını zikrettiğimiz Mainzli Türkolog Johannes Benzing'in 1953 yılındaki bir tespitine kulak verelim: "'Türkler' tanımından genel anlayışa göre Türkiye'nin insanları anlaşılmaktadır. Buna göre – maalesef bizzat üniversitelerin içine

---

36 Ve bu tek tek disiplinlerin her biri haklı olarak en azından şu araştırma alanlarını bünyelerinde bulundururlardı: 1. Leksik/Söz varlığı, 2. Dil bilgisi, 3. Din(ler), 4. Edebiyat, 5. Tarih, coğrafya, arkeoloji ve sanat, 6. Ekonomi ve günlük yaşam, 7. Paleografi ve el yazmaları, 8. Metin tenkitleri.

37 Türkolojinin Alman üniversitelerindeki varlığının, bilimsel ilgiden ziyade Almanya'da Türkçe konuşan göçmenlerin nicelik olarak yüksek bir sayı oluşturmasına ve Türkiye ile Avrupa arasındaki politik-ekonomik bağlantılara dayalı olduğunun bu konuyla ilgili herkes tarafından bilindiği kanısındayım.

kadar yerleşmiş – şu görüş mevcuttur: Türkolojinin çalışma alanı, sadece Türkiye'nin dil ve edebiyatını kapsamaktadır. Bu dil ve edebiyat yüzyıllar boyunca […] neredeyse tamamen Arapça ve Farsça etkisi altında kalmış olduğu için Türkoloji, saygı görmeyen ve ancak Arap filolojisi ve İslam araştırmaları bölümleri sınavlarında not almak için hatıra gelen bir yan dal hâline gelmiştir. […] Türkoloji, doğru anlaşılması gerektiği şekliyle, *bütün* Türk halklarının ve kavimlerinin dil, edebiyat, halkbilim ve tarihini kapsamaktadır".[38]

Bundan iki yıl sonra, 1955'te, Viyanalı Osmanlı tarihçisi Herbert W. Duda (1900-1975) bu görüşe itiraz edecektir, o Benzing'i sözünü sakınmaksızın "içine işlemiş naif bir pozitivizmin etkisinde bir ağız araştırmacısı"[39] olarak tanımlamaktadır: "Benzing için […] mesela Karakalpakça [Aral Gölü civarında konuşulan bir Türk dili] Osmanlı-Türkçesi gibi aynı güzellikte Türkçedir. Onun terazisinde, sadece kayıt altına alınması bile, bulunabilecek Karakalpakça türkülerin hepsinin toplamından daha fazla cilt oluşturacak olan Osmanlıca-Türkçe yazılı bütün klasik ve modern edebiyat, eğlence romanları ve tarih yazımı ile bir düzine Karakalpakça türkü muhtemelen aynı ağırlıktadır."[40]

Ve böylece Türkolojinin temel sorunlarından birine ulaşmış bulunuyoruz: Hangi Türk dilinin hangisinden "daha önemli" olduğuna bizim karar verme yetkimiz veya iznimiz var mıdır, böyle bir karar vermeli miyiz veya vermek durumunda mıyız? Yanıt evet olacaksa hangi kriterlere göre karar vermeliyiz? Yukarıda sözünü ettiğimiz

---

38 Benzing 1953, 61. Aynı yıl Benzing daha barışçıl bir yaklaşımla şöyle söylemektedir: "[Dünya çapında Türklerin çoğunun Müslüman olması] gayet açık bir mantıkla Türkolojinin İslam bilimleri ile daha sıkı bir bağı olması sonucunu doğurmaktadır. Ve İslam bilimlerinin şimdiye kadar Türkiye'de […] ikâmet etmeyen Türklerin dilleri, edebiyatları […] ile çok az ilgilendiği tespit ediliyorsa, bu alanların birbirinden ayrı görülmesi yönünde asla söz söylenmemelidir […] Böyle bir durumda filolojik çalışmaların nasıl engellendiğini daha fazla açıklamaya gerek yok: Türkolojinin seviyesi, genç bilim insanlarını bünyesinde barındıracak olanaklardan yoksun, dar bir özel alan konumuna indirgenmişti" (Benzing 1988, 10).

39 Duda 1955, 326.

40 Duda 1955, 329.

dillerden örneklerle devam edelim: Kazakça ile yakın akraba olan Karakalpakça'nın hâlihazırda 400.000 konuşanı var, henüz 1925'ten beri yazı dili olma özelliği taşıyor ve bugüne kadar hatırı sayılır bir edebiyat ortaya koymuş değil.[41] Oysa Osmanlıcanın, burada Türk dil devriminin "trajik başarısına"[42] rağmen Türkiye Türkçesini de Osmanlıcanın legal mirasçısı olarak dâhil ediyorum, 14. yüzyıldan bu yana yazılı kaynakları mevcuttur ve bugün 65 milyon kişi tarafından ana dili olarak konuşulmaktadır. Sadece Osmanlıca-Türkçe yazılı eserler, içinden çıkılamayacak kadar çokken buna 20. yüzyılın yeni Türk edebiyatından ve öbür alanlardan da muazzam sayıda eser ilave olmaktadır.

Bununla birlikte şunu da belirtmek isterim: Sadece bilimsel açıdan bakarsak "daha önemli" ve "daha az önemli" Türk dillerinden bahsetmek mümkün değildir: Karakalpakça bir türkü veya tek parça bir eski Türkçe el yazması, gerçekten 1000 adet Osmanlıca mahkeme kaydından daha önemli dilbilimsel veriler içerebilir. Örneğin Türkiye Türkçesinde *satın almak* eyleminin etimolojisini sadece çok az sayıda Eski Uygurca kaynakta saptayabiliriz: Türkiye Türkçesindeki bu esrarengiz *satın* sözcüğünde söz konusu olan şey, Eski Türkçedeki kalıplaşmış bir vasıta hâli ekinin ünsüz değişimine göre biçimlenmiş bir ardılıdır: *satgın* (< ETü. *satıg* 'satış' + *ın*)[43].

---

41 Krş. Mark Kirchner, *Kazakh and Karakalpak* Johanson/Csató 1998, 318-332.

42 Krş. Geoffrey Lewis, *The Turkish Language Reform. A Catastrophic Success*. Oxford 1999 [Türkçe tercümesi: *Trajik Başarı. Türk Dil Reformu*. Çeviren: M.F. Uslu. İstanbul ^{2}2004].

43 Krş. Röhrborn 2010, 38.

Bezeklik'ten Manikeen Eski Türkçe bir el yazması (8./9. yy.): "Mani'nin prensle yarışı" (krş. Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft 137 [1987], s. 44-58)

Yine de, bir taraftan "Karakalpak Dili ve Kültürü", "Özbek Dili ve Kültürü" ve "Uygur Dili ve Kültürü"nü bünyesinde bile bulundurmayan ve bulundurma ihtimali de olmayan üniversitelerin gerçeklerini göz önünde bulundururken, öbür taraftan tarihî-siyasi ehemmiyet de unutulmamalıdır. Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti en geç İstanbul'un fetih tarihi olan 1453'ten bu yana Avrupa ile öyle sıkı bir bağ içerisindedir ki bu Türk devletlerinin, dil(ler)i, kültürü/ kültürleri ve dinleriyle ilgili bilimsel temele dayalı

bilgiler üretmek, üniversitede adı "Türkoloji" olan bir bilim dalının tabii görevleri arasındadır. Üniversitelerde hangi alanların ağırlıklı olarak belirleneceği ise doğrusu, bölümlerin ve enstitülerin kendi tercihine bırakılmalıdır. Şuna dikkat çekmek isterim ki burada Türkoloji'den üniversite bölümü olarak söz ediyorum, uzun süreli akademi projelerinden değil, örneğin İslamiyet öncesi Orta Asya Türk edebiyatının kataloglanması veya yayımlanmasıyla uğraşılan bir proje bu kapsamda değerlendirilmemelidir.

Türkiye Türkçesi'nin önemine gelince şunu da göz önünde bulundurmak gerekir – ve ben burada Frankfurtlu Türkolog Horst Wilfrid Brands'ın (1922-1998) 1977 yılında ifade ettiği görüşünü alıntılıyorum: "Türkiye'nin doğusundaki Türk dilleri ve edebiyatlarıyla daha yakın bir bağ kurmanın doğal yolu, […] eskiden olduğu gibi bugün de Türkoloji için Slav dillerinde Rusçanın oynadığı role benzeyen Osmanlıca ve Türkiye Türkçesinden, yani 'dar anlamda Türkçeden' geçmektedir."[44]

Buna ilaveten Türkiye'de sayıları gittikçe artmakta olan, bizzat Türkiye Türkçesine, onun ağızlarına, öbür Türk dillerine ve halklarına ilişkin bilimsel güvenirliğe sahip, filolojik, dilbilimsel, tarihî ve kültürbilimsel nitelikte Türkçe incelemeler bulunmaktadır. Böylece modern Türkçe bilgisiyle oralardaki dillere (dil özelliklerine) ve konu alanlarına bilimsel bir yaklaşım için bir başlangıç, büyük bir ihtimalle daha kolay hâle gelmektedir.[45]

Viyanalı Türkolog Andreas Tietze'nin (1914-2003) *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı* adlı büyük yapıtının ilk cildinde yaptığı açıklamaya biz de katılabiliriz:

---

44 Brands 1977, 1126.

45 Burada, Türk dil dünyasına genel bakış sunan çok yararlı bir çalışmadan söz etmek gerekir, Ölmez/Tekin 1995 veya 2003. Ayrıca, Özlem Ayazlı'nın doktora tezi, çok güncel bir örnek teşkil etmektedir: Özlem Ayazlı, *Altun Yaruk Sudur. VI. Kitap. Karşılaştırmalı metin yayını*. Türk Dil Kurumu Yayınları. 1051. Eski Uygurca Kütüphanesi. 1 (İstanbul 2012).

> [Sözlükteki] açıklamalarım için hangi dili kullanmam gerektiği sorunsalıyla karşı karşıya kaldım. Bir süre düşündükten sonra bütün Türkologların […] en çok aşina oldukları kanısına vardığım dilde, yani [Türkiye] Türkçe[sin]de karar kıldım.[46]

Bununla birlikte, Türkiye Türkçesi ve tabii ki Türkiye, bütün güncel yönleriyle üniversitede yapılan Türkoloji araştırmalarında çok fazla ön plana çıkarılacaksa bu hususta dikkatli olunmalıdır. Somut olarak söylemek gerekirse: Türkiye'nin AB'ye girişi hususuna, Kürt politikasına, göç konusuna, İstanbul'un kentsel sorunlarına veya yeniden İslamlaşma diye bilinen konuya ilişkin görüşler Türkolojiye uzak kalmamalı ve kalamaz, ancak bunlar bence bölümün faaliyetleri içerisinde asla ön planda olmamalıdır. Siyaset bilimciler, sosyologlar, antropologlar, din bilimciler ve de gazeteciler, özellikle bunların iyi derecede Türkçe bilenleri, birçok konuda en az biz Türkologlar kadar yetkindirler. Fakat Türkoloji bu konularda da sunduğu önemli temel bilgilerle vazgeçilmez durumdadır, örneğin Türk dil devrimi[47] bilinmeden mesela uzun yıllar Kürtçeye ("Dağ Türkçesi") karşı yürütülen Türk dil politikası anlaşılamaz. Bu nedenle sosyal bilimler alanında, "her iki ülkenin siyasetinde, toplumunda, ekonomisinde ve kültüründe ortaya çıkan güncel gelişmeleri" analiz etmek amacıyla açılan, yalnızca İngilizce (Ankara Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde) veya Almanca (Berlin Humboldt Üniversitesinde) öğretim yapılan Alman-Türk ortaklaşa girişimi bir yüksek lisans programını duyunca kuşkulanıyorum. Yapılan bu işe saygı duymakla birlikte burada

---

46 Tietze 1995/96, 6.

47 krş. Lewis'in çalışması (bk. dipnot 42) ve ayrıca Jens Peter Laut, *Das Türkische als Ursprache? Sprachwissenschaftliche Theorien in der Zeit des erwachenden türkischen Nationalismus.* Turcologica. 44 (Wiesbaden 2000); Jens Peter Laut, "Chronologie wichtiger Ereignisse im Verlauf der türkischen Sprachreform" *Materialia Turcica* 24 (2003), 69-102; Klaus Röhrborn, *Interlinguale Angleichung der Lexik. Aspekte der Europäisierung des türkeitürkischen Wortschatzes*. Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen. Phil.-hist. Klasse. Üçüncü Kısım, Cilt 260 (Göttingen 2003).

alanımız için acilen gereksinim duyulan uzmanlar değil, aksine "ikincil kaynak tarayıcısı" eleman yetiştirileceğine inanıyorum.[48]

Bizim bilimimizin sermayesi önceden olduğu gibi şimdi de onunla serpilip büyüyeceğimiz dil ve dilin filolojik-dilbilimsel incelemesidir. Tarihsel, dilbilimsel ve yazın bilimsel veya kültür bilimsel ve din bilimsel alanlarda temellendirilmiş sonuçlara ulaştırabilecek kaynak eleştirisi ve öbür metotlar da bunlarla ilgilidir. Yine buradan alınan sonuçlar üzerine siyaset bilim, sosyoloji ve tarih bilimi gibi öbür disiplinler de kendi çalışmalarını inşa edebilirler ve etmelidirler. Yukarıda belirttiğim gibi: Türkoloji, sadece kendisinin yapıp başarabildiği bir şey sunmak durumundadır: Yoksa Türkolojinin yukarıda adı geçen ve öbür dallar için bir tür yardımcı – çoğu kez ciddiye alınmayan – bilim dalına dönüşme tehlikesi büyüktür. Yani (ve ben bunu bizzat yaşadım) "Bana Başbakan Erdoğan'ın şu en son konuşmasını bir çevirsenize" veya: "Özbekler neden gidip de bula bula korkunç Timur'u ataları olarak seçtiler, bir anlatsanıza" gibi ifadelerle karşılaşılabilir.

Öte yandan Türkiye Türkçesinin, Türkoloji içerisinde "lider rol" oynamasını ister tarzda bir söylemde bulunduğum kanısına varacak olursanız birbirimizi yanlış anlamış oluruz. Modern Türkçe mutlaka merkezî bir rol oynamakta; ancak Türkoloji eğer kendi başına bir bölüm olarak kalmak istiyorsa, en azından bir yaşayan bir de yaşamayan Türk dilinin bilinmesi vazgeçilmez bir şarttır. Ancak modern Türk edebiyatı, Kemalizm veya Almanya Türkçesi için özel olarak kürsü olmadığı sürece bu bölüm, yalnızca Türkiye kültürüne

---

48 Anglofon tekdillilik tehlikesi sadece Türkolojiyi değil sosyal bilimlerin hepsini ve bu arada Şarkiyatçılık disiplinlerini de tehdit etmektedir. İşte özellikle burada orijinal diller gibi, mümkün olan bütün dillerdeki bilimsel araştırmaları da bilmek bir zorunluluk teşkil etmektedir! Wolfgang Scharlipp, G. Lewis'in (krş. dipnot 42), Türk dil reformuna ilişkin monografisine yazdığı tanıtma yazısında haklı olarak, Almanca ve Fransızca çalışmaları dikkate almadığından yakınmaktadır: "It has unfortunately become an unscientific habit of authors writing in English to neglect literature written in languages other than their own" (*Anthropological Linguistics* 42 [2000], 301-304, burada 301).

adanamaz aksine bence Türkolojinin en önemli görevlerinden biri, Türk dünyası içinde dilsel, tarihsel, dinsel ve kültürel bağların bir süreklilik arz edip arz etmediğini araştırmaktır. Bunu bizden başka kim yapmalı, yapmak ister veya yapabilir?

Buna ilişkin somut bir örnek vereyim:[49] Mesela Türkiye Türkçesinde güneş veya ay tutulmasının hangi kavramlarla anlatıldığını merak ettiğinizde, tuhaf bir olgudur ki sözlüklerin, Yun. *terketme*, *bulunmama* anlamı taşıyan *ékleipsis* söz birimine karşılık olarak eylemden türeme isim *tutulma* sözcüğünü verdiğini görmekteyiz. Gerçi Arapçadan alıntı *küsûf* (güneş tutulması) veya *husûf* (ay tutulması) da bulunmaktadır, ancak bu Arapça sözcükler artık kullanımdan kalkmış, yerini neredeyse tamamen yukarıda bahsedilen *tutulma* almıştır. *Gün/güneş tutulması* ve *ay tutulması* kavramları yaygın olarak kullanılmaktadır. Buradaki "tuhaflık" bu kavramları harfiyen tercüme ettiğinizde ortaya çıkıyor. Standart sözlükler, birçok Türkçe söz birimin çok anlamlılığını *sadece* saptayıp bırakarak kendiliğinden anlaşılır olmayan bu deyime açıklık getirmekten kaçınmaktadırlar: İşte Karl Steuerwald *Türkçe-Almanca Sözlük*'ünde *tutulmak* eylemini *tutmak* "ergreifen, fassen, halten" eyleminin edilgen biçimi olarak belirterek anlam birimsel yakınlıkta diğer altı sözcükle birlikte sıralayıp yorumsuz olarak "sich verfinstern (Sonne, Mond)" anlamıyla vermektedir.[50]

---

49 Devamı Jens Peter Laut'a göre: "Vielfalt türkischer Religionen" *Spirita, Zeitschrift für Religionswissenschaft*, 10. yıl, sayı 1 (1996), 24-36, burada 30 (http://www. freidok.uni-freiburg.de/volltexte/1829/, son erişim 15.5.2014); yine Jens Peter Laut, "Zur Rolle des Alttürkischen in der türkeitürkischen Lexik" *Folia Orientalia* 36 (2000), 183-195, burada 183-186 (http://www.freidok.uni-freiburg.de/volltexte/ 679/, son erişim 15.5.2014).

50 Karl Steuerwald, *Türkisch-Deutsches Wörterbuch. Türkçe-Almanca Sözlük*. (Wiesbaden ^{2}1988), 1173a.

tutulma 1. Vs. zu **tutulmak** 2. (Sonnen-, Mond-)Finsternis *f* Zu 2: s. **ay (gün) -sı; parçalı (tam) ay (gün) -sı; ~ dairesi** *astr.* Ekliptik *f* *dairei husuf ~ **evreleri** Phasen *pl.* e–r Sonnen-(*bzw.* Mond-)Finsternis

tutulmak 1. Pass. zu **tutmak** 2. sich verfinstern (Sonne, Mond) 3. schüchtern (befangen) werden, sich genieren, innerlich gehemmt sein 4. gelähmt, nicht verwendungsfähig sein (Körperglied) 5. (m. Dat.) a) sich verlieben (in) b) allmählich e–e Abneigung empfinden (gegen), et. od. j–n allmählich nicht mehr ausstehen können 6. (m. Dat.) geraten, kommen, sich vertiefen, verwickelt werden 7. *Th.* steckenbleiben Zu 1: **Biletçiler para bozmağa mecbur tutulamazlar.** Die Schaffner sind nicht verpflichtet, (Geld) zu wechseln. **Kendi ağziyle tutuldu.** Er fing sich in seinen eigenen Worten. **bir hastalığa ~** von e–r Krankheit befallen werden **Bazı eserleri çok tutuldu.** Einige seiner Werke haben großen Anklang gefunden. **tutulacak yerini bırakmamak** (bşin) kein gutes Haar an et. lassen; et. herunterreißen **Tutulmayan uğru beyden doğru.** *Spr.* Ein Dieb, dessen Schuld nicht bewiesen werden kann, ist mindestens so gut wie ein ehrlicher Mann. Zu 2: **Ay tutuldu.** Es ist Mondfinsternis. Zu 4: s. **boynu (dili, sesi) ~** Zu 5b: **Bu işe gittikçe tutuluyorum!** Die Sache geht mir allmählich auf die Nerven. Zu 6: **bir harbe ~** in e–n Krieg verwickelt werden; s. a. **lafa (neşeye) ~**

Karl Steuerwald: Türkisch-Deutsches Wörterbuch. (Wiesbaden , ²1988), s. 1173a

Dil tarihi ve etimolojisi ile ilgilenen bir kişi, yani bir Türkolog, sebepsiz olduğu anlaşılan bu semantik karşısında umursamaz bir tutum takınmamalıdır. Kaldı ki her şeyden önce aynı terminoloji bugünkü diğer Türk dillerinin birçoğunda bulunmaktadır: Burada Kazan Tatarcası *koyaš totılıš* veya Yeni Uygurca *kün tutuluš* kavramlarına dikkat çekmek isterim.

Etimolojinin açıklığa kavuşturulmasında, sıkça olduğu gibi burada da, daha eski ve en eski Türk dilleri yardımcı olmaktadır. Sözlük yazarı

Kaşgarlı Mahmud [Maḥmūd al-Kāšgarī] dahi (11. yy.) Türk dilleri üzerine ortaya koyduğu büyük yapıtında *kün / ay tutundı* "Güneş veya ay tutuldu" ifadesine yer vermektedir.[51] Bu alışılmamış ifadenin daha Kaşgarlı Mahmud zamanında oluşmuş olduğunu sanmıyorum, bu kavramın içeriğinin açıklamasının İslam öncesi Orta Asya Türklüğünde aranması yolunda yapılacak bir tahmin daha gerçekçi olacaktır. Bu sorunun çözümünde Eski Türkçe Budist bir eser olan "*Altun Yaruk*" da anahtar bir rol oynamıştır.

Orada bizi ilgilendiren yerde "Güneşle ay tutulur ve parlaklıkları kaybolur" (*künli aylı tutunup yarukları yemä yitlinür*) denilmektedir.[52]

> Eski Türklerin Budist edebiyatındaki Türkçe kullanımında ağırlıklı olarak Hint-Çin edebiyatı etkiliydi ve özgün Türkçe bir ifade biçimi bulunması olanağı yoktu: Örnek alınan kaynak, Türkçe olmayan Budist metinlerde aranmak durumundaydı. Daha önce belirttiğimiz gibi Türkoloji, tarih boyunca Türklüğü etkileyen çeşitli dil ve kültürlerin bilgisiyle ayrılmaz bir bağ içerisindedir: Bu durumda, güneşle ayı kavrayıp yutan gök devi *Rāhu*'ya mal edilen güneş ve ay tutulması olgusunun bulunduğu Hint-Budist mitolojisi hakkında bilgi sahibi olmak benim işime yaradı. Buna uygun olarak Sanskritçede güneş tutulması *sūryagrahaṇa*, sözcük anlamı "güneşin tutuşu" şeklindedir. Biraz önce yukarıda Altun Yaruk'tan yaptığımız tanıklı alıntıya paralellik teşkil eden Moğolca karşılık (Moğolca: *naran saran rahuda barigdan gerelber ügei* "Güneş ve ay *Rāhu* tarafından tutulur ve parlaklıklarını yitirirler") ise Eski Türkçede de gök devi *Rāhu*'nun güneşi tutan (kavrayan) özne olarak algılanması gerektiğine dair kesin bir onaydır.[53]

---

51 Maḥmūd al-Kāšγarī, *Compendium of the Turkic Dialects (Dīwān Luγāt at-Turk).* Çeviren ve giriş yazısı ile yayına hazırlayan Robert Dankoff & James Kelly. 2. Kısım. (Harvard University 1984), 35.

52 Kōgi Kudara/Klaus Röhrborn, "Zwei verirrte Blätter des uigurischen Goldglanz-Sūtras im Etnografiska Museum, Stockholm", *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 132 (1982), 336-347, burada 342, satır 85-87.

53 krş. Şinasi Tekin, "Altun Yaruk'un 20. bölümü: İligler qanlarnıng köni törüsin aymaq (= Rājaşāstra)", Bernard Lewis vd. (drl.) içinde *Raiyyet rüsûmu. Essays Presented to Halil İnalcık on his Seventieth Birthday by his Colleagues and Students.* Journal of Turkish Studies. Türklük Bilgisi Araştırmaları, 11. (Duxbury

Yani Eski Hintçe güneş ve ay çalınması mitolojisi – çok aşikâr olmasa da – Orta Türkçe ve Osmanlıca üzerinden yaşayan birçok Türk diline ve de Türkiye Türkçesine geçerek öbür Arapça alt unsurları dilden atabilmiştir. Türklerin İslam'ı kabul etmesinden sonra "tutulma" ifadesi tabii ki saydamlığını kaybetmiştir ve hiçbir modern Türk, güneşin ve ayın "tutulması"ndan söz ederken *Rāhu*'yu düşünmemektedir. Eski Türkçe metinleri ve onların esinlendiği kaynakları bilmeden Türkoloji bilimi de böyle bir kavramın etimolojisini ortaya çıkarma becerisinde olamazdı. Ayrıca Çuvaşça, Yakutça ve Dolganca gibi Kuzey Türk dillerinde güneş tutulması olayının Hint mitolojisine bağlı olarak algılanmadığını da belirtmek gerekir: Bu Türk halkları çok önceden, yani 6. yüzyıldan önce, henüz böyle bir etkinin mümkün olamayacağı bir zaman diliminde Orta Asya Türk birliğinden kopmuşlardır. Örneğin Yakutlar "güneş ölümü"nden (*kün ölüte*) bahsetmektedirler.

Mass. 1987), 133-199, burada 160. Bir başka tanığın bulunduğu yer: *Altun Yaruk* 617, satır 5-6: *kün t(ä)ŋri rahuka siŋirtmiš täg* (sanki güneş Rāhu tarafından yutulmuş gibi): Ceval Kaya, *Uygurca Altun Yaruk. Giriş, Metin ve Dizin*. Türk Dil Kurumu yayınları. 607 (Ankara 1994), 324.

Güneş ve ay tutulmasına sebep olan Rāhu (Tibet'ten bir tasvir)

Modern Türkçeye daha derinlemesine bir bilimsel anlayışla yaklaşabilmek için daha eski Türk dillerini bilmenin gerekli olduğunu veya olabileceğini bu örneği[54] kullanarak göstermeyi başarabildimse açıklamalarım amacına ulaşmış sayılır.

Yine de "Türkoloji nedir?" sorusu ortada durmaktadır. İsterseniz önce bir kez daha Horst Wilfrid Brands'dan alıntı yapalım: "Burada şu provokatif iddiayı ortaya atmaya cüret edelim, 'Türkoloji' bilim sistematiği içerisinde hâlen öyle belirsiz ve çelişkili bir kavramdır ki, alan dışı insanların onu akıllıca ve adilce hak ettiği bir yere koymak – ve değerlendirmek – konusunda zorluk çekmesine şaşmamak gerekir."[55] Brands burada kendi görüşüne göre, bu durumun oluşmasına yol açan "disiplinin kendi eksiklikleri"nden birkaçını şöyle sıralamaktadır:

a) ‚Türkoloji' kavramı üzerine, yani aynı zamanda alanın uzantıları üzerine bir konsensüs olmayışı;

b) ‚Türk dilleri' ve ‚Türk ağızları' kavramlarının tutarsız kullanımı;

c) Türk dillerinin tutarlı bir sınıflandırmasının olmayışı;

d) Çeşitli kronolojik ve bölgesel kökene sahip Türkçe metinlerin genel bağlayıcılığı bulunan bir çevri yazının olmayışı.[56]

Bence buraya, Türkolojinin kendi araştırma tarihi söz konusu olduğunda, şimdiye kadar şaşılacak derecede az yayın bulunduğu da

---

54 Başka bir bağlamda aynı şekilde ele aldığım (bk. dipnot 49) iki örneğe kısaca değinmek istiyorum: Türkiye Türkçesinde et ve sebzeden oluşan bir yemek adı olan 'güveç'in kökü (Eski Türkçe *küväč* < iran.) "Budist keşkülü"ne uzanıyor, yine İlk Türkçe olarak kabul edilen *güzel* Dieter Maue ve Klaus Röhrborn'un araştırmalarına bakılırsa Eski Türkçe (*küžäl* ve benzeri) üzerinden Sanskritçe "*kuśala*"ya (iyi, dinî bakımdan faydalı) uzanıyor olabilir.

55 Brands 1977, 1122.

56 Brands 1977, 1123.

eklenmelidir.[57] Bununla birlikte tabii ki özellikle Türkolojiye yeni başlayanlar ve alan dışından olanlar için de bu disiplinde kimin neyi, ne zaman ve nerede ortaya koyduğunu bilmek son derece ilginç olabilir!

1977'de Brands tarafından tespit edilen bu durumun aslında neredeyse hiç değişmemiş olması şaşırtıcı. Fakat Brands bugün ve belki de özellikle bugün, alan için Bolognalaştırma sürecinde, düşünülmesi gereken perspektifler sunmaktadır: "Türkoloji hâliyle birçok kültür alanını kapsamaktadır; bir köprü işlevi vardır ve köprünün ‚her iki başından' da çalışan insanlara gereksinimi vardır. Bu, iyi anlamda geleneksel İslam filolojisiyle mükemmel bir şekilde donanmış elemanlar […] *ve* kültür alanının da yeterince çalışılabildiği – örneğin Eski Türkçe araştırmaları için Budizm araştırmaları – Orta ve Doğu Asya araştırmaları yönünde uzmanlar demektir."[58] Brands ayrıca, benim de katıldığım şu sözleri ekliyor:

> [Alanın] bütün bu görevlerin gerçek anlamda üstesinden gelebilmesi, Türkolojiyi alt disiplinlerine ayırmakla yakın bir anlam taşır. Bunlar herhalde en az dört tane olurdu, yani
>
> Genel Türkoloji (karşılaştırmalı disiplin olarak);
>
> Eski Türkoloji (Yazıtlar Türkçesi, Uygurca ve Budizm araştırmaları, Sinoloji gibi komşu alanlarla birlikte);
>
> Osmanlı Araştırmaları (dil, edebiyat, tarih); [...]
>
> 'Türkiye Araştırmaları', ki bu da, coğrafya ve kültür bilgisi, demografi, tarih ve en geniş çerçevedeki diğer alanları kapsayabilecek ve bugünkü Türkiye Cumhuriyeti'ni [...] de içine alacak bir alan olur.[59]

---

57 Kapsamlı bir sunum iddiasına sahip çok az istisnadan biri olarak burada Eren 1998 (pek çok eksik yönleriyle!) söylenebilir. Başarılı bir kişisel tek çalışma örneği (Wilhelm Radloff) Türkoloji alanında Temir 1991; Osmanlı Araştırmaları için: Klaus Kreiser, *Der Osmanische Staat 1300-1922.* Oldenbourg Grundriss der Geschichte. 30. (München ^{2}2008). Almanca konuşulan memleketlerde Türkoloji için bk. Herzog 2010.

58 Brands 1977, 1127.

59 Brands 1977, 1129.

Üniversitede öğretim ve araştırma düzeni için bu ne anlama gelmektedir? Burada Hamburglu büyük Oryantalist Bertold Spuler'in (1911-1990) bir yüksekokul hocasının görevlerine ilişkin söylediği şu sözleri anımsatmak isterim: "Araştırmada dar, öğretimde geniş [yaklaşımda olunmalı]". Zaten bu başka türlü de olmaz. Dar anlamda Türkoloji öğretimi, en azından bir eski ve iki modern dile yoğunlaşmayı gerektiriyor, bunlardan biri tabii ki Osmanlıca veya Türkiye Türkçesi olmak durumundadır. Konferanslarda ve öbür derslerde, doğrusu – eksik kalan yönlere de daima cesaretle yaklaşarak – öğrencilere, kısa ve öz gramer bilgisinin yanında söz birimsel açıklamalarla "Türk dilleri dünyasına" genel bir bakış da sunulmalı ve alanla ilgili en önemli yardımcı eserler tanıtılmaya çalışılmalıdır. Filolojiyle dilbiliminin yanı sıra doğal olarak kültür ve din tarihi de eksik bırakılmamalıdır. Öğretimin en yüksek amacı, öğrencilere, dillerde ve bunlarla ilgili öbür meselelerde (tarih, edebiyat, din) çok sağlam temellere dayalı bilgiler aktarmak ve aynı zamanda onlara – daha sonra uzmanlık alanlarıyla ilgili verecekleri kararı kolaylaştırmak için – mesela gidip Krakov'da Yakut Dili ve Kültürü öğrenimi görmek üzere üniversite değiştirme tehlikesi bile göze alınarak "Genel Türkoloji" kavramıyla neyin tanımlanabileceği konusunda bilgi vermek olmalıdır.

Yukarıda bizim kendi bölümümüzün öğrencilerinden bahsetmişken şunu da eklemek isterim: Burada 20. yüzyıl Türkolojisinin öngöremediği tamamen yeni bir taleple karşı karşıyayız. Türkoloji öğrenimi almaya karar veren, anne-babaları veya büyükanne ve büyükbabaları Türkiye'den Almanya'ya göç etmiş olup kendileri burada doğup büyüyen sayıları gittikçe artan Türk öğrencilerimiz bulunmaktadır, yani Göttingen'de veya başka bir yerde Türk kökenli olup *Almanyalılar* veya *Almancılar* diye tanımlanan, daha çok kız öğrencilerden oluşan yaklaşık %80'lik bir orandan bahsediyoruz. Bu, öncelikle sevindirici bir olgudur; fakat bu durumun belli sonuçları olduğunu da gözden kaçırmamak gerekir. Bir taraftan ana dili Türkçe olmayanlar için düzenlenmiş Türkçe dersleri farklı bir şekilde

tasarlanmak durumunda, öbür taraftan bu öğrencilerin hepsinde olmasa da birçoğunda kişisel yaşam tarzı olarak kabul görebilecek; ama Türkoloji öğreniminde ilmî kriterlerle sorgulanması gereken, sorgulanmamış ve romantikleştirilmiş bir Türkiye algısı bulunmaktadır.[60] Bu durum bölümde, eleştirel tartışmaların da yapılmak istendiği ve yapılması zorunlu olan siyasi ve dinsel-kültürel yaşam biçimlerinin konu edildiği "Türkiye Araştırmaları" kapsamında, günümüzdeki ders programına eskiye oranla daha fazla etkinlik koymayı gerektirmiştir. Ana dili Türkçe olan öğrencilerin, örneğin birçoğu tarafından yüceltildiği anlaşılan MHP'nin (Milliyetçi Hareket Partisi) klasik-faşizan çizgiler göstermesine veya Türkiye Türkçesinin Türkoloji ölçütlerine göre, Berlinli meslektaşımız Claus Schönig'in de son derece güzel ifade ettiği gibi "merkezî periferik bir dil" olmasına eleştirel yaklaşmak zorundadırlar.[61] "Merkezî dil olarak Türkçe", dilbilimsel aidiyeti bakımından ve tarihsel-siyasal önemi bakımından "merkezî", fakat çeşitli özel dilsel gelişmeler ve arkaik sözcükler bakımından da "periferik dil" durumunda. Buna ilave olarak belirtmek isterim ki Türkiye Türkçesi, dil reformundan günümüze kadar süregelen çabalarla öbür Türk dilleri ailesi içinde kendini gittikçe daha çok izole etmektedir, evet periferiye doğru kaymaktadır.

Dersin fazlaca Türkiye merkezli yapılmaması için tabii ki Türkçe konuşulan diğer cumhuriyetlerin (Azerbaycan, Özbekistan, Kazakistan vs.) dil-tarih ve coğrafya bilgisi de konulara dâhil edilmektedir. Burada yukarıdaki sözlerimi tekrar etmek isterim: "Bu bölüm, Türkiye

---

60 İki örnek: Burada [Almanya'da] doğup büyüyen Türk kökenli bir kız öğrenci, bir sunum esnasında bir Osmanlı padişahından sürekli "bizim sultanımız" diye söz ediyordu. Ben Bismarck'tan sürekli "benim şansölyem" diye bahsetsem kendisi bu konuda ne düşünürdü acaba, diye sordum kendime. Yine burada [Almanya'da] doğup büyüyen Türk kökenli başka bir kız öğrenci, nereli olduğu sorusuna karşılık olarak ailesinin Türkiye'deki memleketini söylemiştir. Bense doğma büyüme Hannoverli olarak babamın vatanı olan Doğu Prusya'yı, memleketim diye söyleyecek olduğum takdirde ortaya çıkacak tepkileri iyi tahmin edebiliyorum.

61 Claus Schönig, "Das Türkeitürkische – eine zentrale Randsprache" *Journal of Turkology* 1 (1993), 39-58.

Türkçesi için bir mono-kültür bulunduramaz, yalnızca Türkiye kültürüne adanamaz, aksine Türkolojinin en önemli görevlerinden biri, Türk dünyası içinde dilsel, tarihsel, dinsel ve kültürel bağların bir süreklilik arz edip arz etmediğini araştırmaktır. Bunu bizden başka kim yapmalı, yapmak ister veya yapabilir?"

Ayrıca yukarıda alıntı yaptığım Türkoloji temsilcilerinin o zamanlar öngöremeyeceği başka bir yön de, Türkolojinin bizzat Türkiye'deki gelişimidir. Kemalizmin altın çağında, yani 20. yüzyılın 30'lu-40'lı yıllarında Türkçenin İslam öncesi kaynaklarına hâlâ büyük bir ilgi varken bu ilgi giderek gerilemiş ve son yıllarda bilinen politik gelişmelerle maalesef daha da kenara itilmiştir.[62] Bu yüzdendir ki Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda Berlin'de kurulan Türkolojinin esaslarını araştırma sürecinin devam ettirilmesi ve yeni nesil Türk bilim insanları da yetiştirmek, Alman Türkolojisinin tabii bir görevidir: Bunu yaparken, yakın gelecekte Türk dili ve tarihi için böylesine önemli araştırmalara Türk üniversitelerinde yeniden daha çok yer verilmesi ümidini taşımaktayız.

Bununla birlikte Türkolojinin İslami ve İslam dışı diye iki farklı alana ayrılarak - Göttingenli Türkolog Klaus Röhrborn'un sözleriyle - "başka bir uğursuz bölünmeye" uğraması konusunda acil uyarıda bulunmak gerekir. Röhrborn bu konuda şöyle diyor: "Türk filolojisinin kendi başına bir disiplin olarak belirlenebilmesi, alanın kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını gerektirmektedir. Bugün İslami ve Budist-İslam öncesi alanlarda yapılan yayınların sayısının çokluğuna bakıldığında bu iki alandan hiçbiri ‚kenarda bırakılamaz' niteliktedir. Tam tersine, eğer Türkoloji büyük zorluklarla edindiği bu yeri riske atmak istemiyorsa yükseköğretimde her iki alana da sabit bir yer bulma çabası gösterilmek durumundadır."[63] Gerçi Alman Türkolojisinin

---

62 Bilindiği üzere istisnalar kaideleri bozmaz. Burada özellikle İstanbullu meslektaşımız Mehmet Ölmez'in Türkoloji okulundan söz etmek gerekir (krş. ayrıca yukarıdaki dipnot 45). Eski Türkçe Üzerine Araştırmalar Bibliyografyası'ndan (*Bibliographie alttürkischer Studien*) da anlaşıldığı gibi Türkiye'de de umut veren ışıklar bulunmakta.

63 Röhrborn 1981, XIII.

kurucusu Willi Bang'ın 1917-1921 yıllarında yapabildiği gibi günümüzde artık iç rahatlığıyla "Göktürkçeden Osmanlıcaya" gibi makaleler yazılmamakta, ama kendisine "Türkoloji" diyen bir alanın temsilcilerinin – üzerinde çalıştıkları ağırlıklı araştırma alanları zarar görmeksizin – kanımca bu disiplinin en az iki dalında birer ayağının olması gerekmektedir. Türkoloji bölümlerinin, Almanya, Avrupa ve dünya çapında üniversiteler arası ilişkileri ve iş birlikleri de gittikçe daha önemli hâle gelmektedir: Sizinle, birbirini karşılıklı olarak tamamlayan, verimli hâle getiren ve meydan okuyan "Özel-Türkoloji bölümleri" imgesini paylaşmama izin veriniz. – Burada özellikle vurgulamak isterim ki uğraştığımız bu bilim dalında, geçen 100 yıldan fazla süre içerisinde bu mücadeleye dâhil olan herkesin gurur duyabileceği mükemmel sonuçlar elde edilmiştir: Bir Göttingenli olarak burada Gerhard Doerfer ve Klaus Röhrborn'un çalışmalarına işaret etmek isterim[64]. Ancak sorun şudur: Tek başına yapılmış bütün bu çalışmalar veya – bugünkü üniversite jargonuyla ifade etmek gerekirse – "ekselans deniz fenerleri" bir ağaç topluluğunu oluşturuyorlar ancak "Türkoloji" çoğu kez nüfuz edilmesi ya imkânsız veya girişi çok zor bulunabilen bir ormandır.

Türkoloji, ayrıca birçok durumda, öncelikle metodolojik anlamda komşu disiplinlerden hâlâ bir şeyler öğrenmek durumunda olduğu gerçeğiyle de yüzleşmek zorundadır ve böylece çok övgüyle bahsedilen "disiplinlerarasılık" için çok uygun bir alan olacaktır. Eğer burada bunlardan sadece birkaçını saydığımız İslam araştırmaları, Hindoloji, Sinoloji, İran dili ve edebiyatı, Fin-Ugor dilleri, edebiyat ve dil bilimi, tarih, sosyoloji ve siyasal bilimler gibi bölümlerden kimi araştırmacılar Türkoloji ile iş birliğine sıcak bakıyorlarsa karşılarında öz güvenle kendi payına düşeni layıkıyla yapabilen ve yapacak olan müteşekkir bir çalışma partneri bulacaklardır.

"Öz güvenli" demişken: Düşüncelerimi, *Alman Doğu Araştırmaları Derneği*'nin (*Deutsche Morgenländische Gesellschaft* [DMG]) *30. Alman Oryantalistler Günü* (*Deutscher Orientalistentag* [DOT])

---

64 Örneğin Doerfer 1963-1975 ve Röhrborn 2010.

vesilesiyle benim ve meslektaşlarımın daveti üzerine 2007 yılında Freiburg'a[65] gelen Münihli Sinolog Hans van Ess'in orada verdiği etkileyici konferanstan bir alıntıyla sonlandırmak istiyorum:

> Biz, sosyal bilimlerin ihmal edilmişliğiyle ilgili alışılagelmiş – kamuoyu tarafından sadece sızlanmak olarak algılanan – o şarkıya katılmamalıyız. Kendi alanlarımızdaki bazı arkadaşlarımızı, dışarıya yönelik, ucuz tekliflere kapılıp asıl sorunları ihmal etmeye sürükleyen o aşağılık kompleksine karşı mücadele edelim! Şimdi oyunu tersine çevirelim: Küreselleşme sözcüğünü, bugün hiç ağzından düşürmeyenler nasıl yazıldığını bile bilmiyorlarken – ve aslında, küreselleşmenin gerçekte ne anlama geldiği sorusundan kaçtıkları için çoğu hâlâ bilmemekte – üniversitelerde küreselleşmenin anlamını bilen sadece bizlerdik: Öbür kültürleri ve gelenekleri sadece Batılı bir kuramsal temelden değil onlardan yola çıkarak anlamak [esastır]. Ucuz ancak yanlış modernleşme denemelerine karşı kendi bilim geleneğimizi savunalım!

---

65 Hans van Ess, "Festvortrag" Rainer Brunner, Jens Peter Laut ve Maurus Reinkowski (der.) *XXX. Deutscher Orientalistentag, Freiburg, 24.-28.9. 2007. Ausgewählte Vorträge*. Bu konferansa, *Alman Doğu Araştırmaları Derneği*'nin (*Deutsche Morgenländische Gesellschaft*) internet sayfasından bakılabilir: http://www.dmg-web.de/?page=7, 15.05.2014 tarihinde erişilmiştir).

Kaynaklar:[66]

Bechert, Heinz & Georg von Simson (der.), *Einführung in die Indologie*. (Darmstadt 1979); Gözden geçirilmiş, tamamlanıp genişletilmiş 2. baskı (Darmstadt 1993).

Benzing, Johannes, *Einführung in das Studium der altaischen Philologie und der Turkologie* (Wiesbaden 1953).

Benzing, Johannes, "Herrenloses Land. Inner- und Nordasien als philologisches Arbeitsgebiet", *Deutsche Universitäts-Zeitung* VIII/22 (23.11.1953). Yeni baskı: Lars Johanson & Claus Schönig (der.), *Kritische Beiträge zur Altaistik und Turkologie. Festschrift für J. Benzing.* Turcologica. 3 (Wiesbaden 1988), 8-13.

Bibliographie alttürkischer Studien. Volker Adam, Jens Peter Laut ve Andreas Weiss tarafından seçilmiş ve kronolojik olarak düzenlenmiş, Orientalistik Bibliographien und Dokumentationen. 9 (Wiesbaden 2000); Ekler ve yeni yayımlar 2001'den itibaren *Ural-Altaische Jahrbücher, Neue Folge*'de "Berichte" başlığı altında J. P. Laut tarafından düzenli olarak yayımlanmaktadır.

Bombaci, Alessio, "The Turkic Literatures. Introductory Notes on the History and Style". *Fundamenta* 2 (1964), XI-LXXI.

Bombaci, Alessio, *Histoire de la littérature turque*, (Paris 1968; İtalyanca ilk baskı: Milano 1956).

Brands, Horst Wilfrid, "Zum Selbstverständnis der Turkologie". Wolfgang Voigt (der.), *XIX. Deutscher Orientalistentag vom 28. September bis 4. Oktober 1975 in Freiburg im Breisgau*. Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft. Supplement III, 2 (Wiesbaden 1977), 1122-1134.

---

66 Bu kaynakçada öncelikle "Türkoloji" konusuyla doğrudan ilgili çalışmaların genel bir listesi sunulmuştur. Ayrıca, burada öğrencilere, önemli giriş eserleri ve diğer yardımcı çalışmaları bibliyografik olarak yakından tanıtma amacını taşımaktayım. Makalemde alıntı yaptığım veya belirttiğim diğer araştırmalar dipnotlarda yer almaktadır.

Bregel, Yuri, *An Historical Atlas of Central Asia*. Handbook of Oriental Studies. Section 8: Central Asia. Vol. 9. (Leiden/Boston 2003).

Çağatay, Ergun & Doğan Kuban (der.), *The Turkic Speaking Peoples. 2,000 Years of Art and Culture from Inner Asia to the Balkans*. (München/Berlin/London/New York 2006).

Çağatay, Ergun & Doğan Kuban (der.), *Türkçe Konuşanlar. Asya'dan Balkanlar'a 2000 Yıllık Sanat ve Kültür*. (İstanbul 2007).

Doerfer, Gerhard, *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen. Unter besonderer Berücksichtigung älterer neupersischer Geschichtsquellen, vor allem der Mongolen- und Timuridenzeit*. 1. *Mongolische Elemente im Neupersischen*. 2. *Türkische Elemente im Neupersischen: alif bis tā*. 3. *Türkische Elemente im Neupersischen: ǧīm bis kāf*. 4. *Türkische Elemente im Neupersischen (Schluß) und Register zur Gesamtarbeit*. Wiesbaden 1963-1975. (Akademie der Wissenschaften und der Literatur [Mainz]. Veröffentlichungen der Orientalischen Kommission. 16, 19, 20, 21).

Doerfer, Gerhard, "Die Türken. Mittler kultureller und sprachlicher Strömungen in Eurasien", *bustan. Österreichische Zeitschrift für Kultur, Politik und Wirtschaft der islamischen Länder*. 7. Yıl, Dergi 2-3 (1966), 24a-32b.

Duda, Herbert W., "Altaistik und Turkologie", *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* 52 (1955), 326-345.

Eren, Hasan, *Türklük Bilimi Sözlüğü. 1. Yabancı Türkologlar*. Türk Dil Kurumu yayınları. 705 (Ankara 1998).

Fundamenta:

Cilt 1: Jean Deny vd. (der.), *Philologiae Turcicae Fundamenta*. 1. (Sprachen). (Wiesbaden 1959).

Cilt 2: Louis Bazin v.d. (der.), *Philologiae Turcicae Fundamenta*. 2. (Literaturen) (Wiesbaden 1964).

Cilt 3: Hans Robert Roemer&Wolfgang-Ekkehard Scharlipp (der.), *History of the Turkic Peoples in the Pre-Islamic Period*. *Histoire des Peuples Turcs à l'Époque Pré-Islamique*. Philologiae et Historiae

Turcicae Fundamenta. 1. Philologiae Turcicae Fundamenta. 3 (Berlin 2000).

Cilt 4: Erik-Jan Zürcher (der.), *Turkey in the Twentieth Century. La Turquie au vingtième siècle*. Philologiae et Historiae Turcicae Fundamenta. 2. Philologiae Turcicae Fundamenta. 4 (Berlin 2008).

Gabain, Annemarie von, *Einführung in die Zentralasienkunde*. (Darmstadt 1979).

Golden, Peter B., *An Introduction to the History of the Turkic Peoples. Ethnogenesis and State-Formation in Medieval and Early Modern Eurasia and the Middle East*. Turcologica. 9 (Wiesbaden 1992).

Güzel, Hasan Celâl, Kemal Çiçek & Salim Koca (der.), *Türkler*. 1-21 (Ankara 2002).

Güzel, Hasan Celâl, C. Cem Oğuz & Osman Karatay (der.), *The Turks*. 1-6 (Ankara 2002).

Handbuch der Orientalistik → Spuler, Bertold 1963 ve 1966.

Hazai, György, *Kurze Einführung in das Studium der türkischen Sprache* (Budapest 1978).

Hazai, György (der.), *Handbuch der türkischen Sprachwissenschaft*. Kısım 1. Bibliotheca Orientalis Hungarica. 31 (Budapest 1990).

Hazai, György, "Perspektiven der Turkologie im 21. Jahrhundert" B. Kellner-Heinkele v.d. (der.), *Monumenta et Studia Turcologica. Ausgewählte Schriften von György Hazai*. Studien zur Sprache, Geschichte und Kultur der Türkvölker. 14 (Berlin 2012), 20-40.

Hazai, György & Barbara Kellner-Heinkele (der.), *Bibliographisches Handbuch der Turkologie. Eine Bibliographie der Bibliographien vom 18. Jahrhundert bis 1979*. Cilt 1. Bibliotheca Orientalis Hungarica. 30 (Budapest 1986).

Herzog, Christoph, „Notes on the Development of Turkish and Oriental Studies in the German Speaking Lands", Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi 8 (2010), 7-76.

Heissig, Walther & Claudius C. Müller (der.), *Die Mongolen*. 1-2. (Frankfurt am Main 1989).

Johanson, Lars, "Grenzen der Turcia: Verbindendes und Trennendes in der Entwicklung der Türkvölker" U. Ehrensvärd (der.), *Turcica et*

Orientalia. Studies in Honour of Gunnar Jarring on His Eightieth Birthday 12 October 1987. Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul. Transactions 1 (Istanbul 1988), 51-61.

Johanson, Lars, *Discoveries on the Turkic Linguistic Map.* Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul. 5. (Stockholm 2001).

Johanson, Lars, "Vom Alttürkischen zu den modernen Türksprachen", Martin Haspelmath v.d. (der.), *Language Typology and Language Universals. An International Handbook.* 2. Cilt (Berlin/New York 2001), 1719-1742.

Johanson, Lars, "Erbe und Identität bei den Türken und ihren Nachbarn", Klumpp, Gerson & Michael Knüppel (der.), *Die ural-altaischen Völker. Identität im Wandel zwischen Tradition und Moderne*. (Wiesbaden 2003), 39-45.

Johanson, Lars & Éva Ágnes Csató (der.), *The Turkic Languages*. Routledge Language Family Descriptions. (London/New York 1998).

Kissling, Hans Joachim, "Die türkischen Studien in der Orientalistik", *Zeitschrift für Kulturaustausch* 12 (1962), 218-221.

Kreiser, Klaus & Christoph K. Neumann, *Kleine Geschichte der Türkei*. Stuttgart [2]2008.

Laut, Jens Peter, "Was ist türkisch?" *Jahrbuch der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen 2011*. 4.2.2011 tarihli tanıtım yazısı (Berlin/Boston 2012), 273-285.

Menges, Karl Heinrich, *The Turkic Languages and Peoples. An Introduction to Turkic Studies*. Societas Uralo-Altaica Yayınları. 42 (2. gözden geçirilmiş basım: Wiesbaden 1995;[1]1968).

Ölmez, Mehmet & Talat Tekin, *Türk Dilleri. Les langues turques*. Kültür Bakanlığı Yayınları. 1794 (Ankara 1995).

Ölmez, Mehmet & Talat Tekin, *Türk Dilleri. Giriş*. Yıldız dil ve edebiyat dizisi. 2 (İstanbul [2]2003).

Poppe, Nicholas, *Introduction to Altaic Linguistics*. Ural-Altaische Bibliothek. 14 (Wiesbaden 1965).

Röhrborn, Klaus, "Zum Geleit", K. Röhrborn & H.W. Brands (der.), *Scholia. Beiträge zur Turkologie und Zentralasienkunde;*

Annemarie von Gabain zum 80. Geburtstag am 4. Juli 1981 dargebracht von Kollegen, Freunden und Schülern. Societas Uralo-Altaica Yayınları. (Wiesbaden 1981), IX-XIII.

Röhrborn, Klaus, *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien*. Yeniden düzenlenmiş baskı. I. *Verben*. Cilt 1: *ab- – äzüglä-*. Türkçe alt başlık: *Uygurca Sözlük. İslam öncesi Orta Asya Türkçe Metinlerin Dil Malzemesi*. Yeniden düzenlenmiş baskı. I. *Füller*. 1. Cilt: *ab- – äzüglä-*. (Stuttgart 2010)

Róna-Tas, András, *An Introduction to Turkology*. Studia uralo-altaica. 33 (Szeged 1991)

Roxburgh, David J. (der.), *Turks. A Journey of a Thousand Years, 600-1600*. Royal Academy of Arts sergi kataloğu, Londra, (London 2005)

Schönig, Claus, *Von Hunnen, Türken und Mongolen. Eine vorgeschlagene Periodisierung der türkischen Geschichte*. Pera-Blätter. 2 (3. düzeltilmiş baskı: Istanbul 2011) (http://oiist.org/?q=de/node/33, son erişim 22.05.2014)

Sellier, Jean, *Atlas des peuples d'Asie méridionale et orientale*. (Paris 2001)

Sellier, André & Jean Sellier, *Atlas des peuples d'Orient méridionale et orientale, Moyen-Orient, Caucase, Asie Centrale*. (Paris 2001)

Spuler, Bertold (der.), *Handbuch der Orientalistik*. 1. Bölüm: *Der Nahe und der Mittlere Osten*. 5. Cilt: *Altaistik*. 1. Kısım: *Turkologie*. (Leiden/Köln 1963; İlaveli yeni baskı 1982)

Spuler, Bertold, "Geschichte Mittelasiens seit dem Auftreten der Türken" Bertold Spuler (der.), *Handbuch der Orientalistik*. 1. Kısım: *Der Nahe und der Mittlere Osten*. 5. Cilt: *Altaistik*. 5. Kısım: *Geschichte Mittelasiens*. (Leiden/Köln 1966) 123-310.

Tekin, Talat, *Tarih Boyunca Türkçenin Yazımı*. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi. 19 (İstanbul 1997).

Temir, Ahmet, *Türkoloji Tarihinde Wilhelm Radloff Devri. Hayatı, İlmî Kişiliği, Eserleri.* Türk Dil Kurumu Yayınları. 552. (Ankara 1991).

Tietze, Andreas., "Der türkeitürkische Wortschatz", *Archivum Ottomanicum* 14 (1995/96), 5-37.

Tietze, Andreas, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı. Sprachgeschichtliches und etymologisches Wörterbuch des Türkei-Türkischen*. Cilt 1: *A-E*. (İstanbul/Wien 2002), Cilt 2: *F-J*. (Wien 2009)

(Türkische Bibliothek) → www.tuerkische-bibliothek.de

Weiers, Michael (der.), *Die Mongolen*. *Beiträge zu ihrer Geschichte und Kultur*. (Darmstadt 1986)